

doc. dr **WIKTOR KIRIJENKO**
Państwowy Uniwersytet Techniczny w Homlu
Białoruś

Polska i Białoruś na kulturowo-cywilizacyjnej osi „Wschód – Zachód” (na podstawie wyników badań socjologicznych)

Ostatnie dziesięciolecie drugiego tysiąclecia poczyniło bardzo gruntowne zmiany w geopolitycznej mapie świata. Rozpad Związku Radzieckiego oraz bloku państw socjalistycznych przyniósł szereg pytań o charakterze politycznym, ekonomicznym, społecznym, światopoglądowym oraz moralnym. Jeżeli kwestie polityczne, ekonomiczne i społeczne były ujmowane przy konstruowaniu nowej struktury państwowej, nowych związków ekonomicznych i politycznych, to kulturowo-moralne aspekty zostały odsunięte na drugi plan.

Historycznie złożyło się, że na ziemiach Białorusi i Polski, geograficznie znajdujących się w centrum Europy, spotkały się dwa cywilizacyjne kręgi: zachodni – europejski i wschodni – bizantyjski. To spotkanie dwóch kultur nie zawsze nosiło charakter pokojowy. Białoruś i Polska w przeciągu wieków była miejscem intensywnej akomodacji kulturowej. Z punktu widzenia historii różnie oceniany jest wpływ rusyfikacji oraz polonizacji na duchową i materialną kulturę współczesnej Białorusi. Można długo dyskutować nad tym problemem, natomiast faktem jest, że w kulturze białoruskiej są elementy z kultury polskiej i rosyjskiej.

Budowanie nowego białoruskiego społeczeństwa, formowanie nowej ekonomiki wymaga opanowania całego systemu nowych, nieznanych organizacyjno-ekonomicznych, politycznych oraz społecznych technologii. Wiadomo, że każdy naród opierając się o swą własną kulturę, swój kod socjopsychologiczny, swoją mentalność będzie tworzył specyficzny model społecznej transformacji. To proces nieunikniony i dla Białorusinów. Będzie on o wiele krótszy i łagodniejszy, jeżeli skorzysta się z już sprawdzonych technologii społecznych, ekonomicznych i politycznych oraz w miarę możliwości uniknie błędów innych państw. W tym sensie zapoznanie się z doświadczeniem Polaków jest bardzo pożyteczne dla Białorusinów. Ponieważ ekonomiczna, polityczna oraz moralna integracja, przyswojenie wartości zachodnich, kontakty Białorusi z Zachodem mogą odbywać się przede wszystkim przez Polskę, nie tylko z geograficznych powodów. W znacznym stopniu ta droga zależy od kulturowo-cywilizacyjnych oraz duchowo-moralnych przesłanek. Warunki geograficzne i klimatyczne, kultura materialna oraz duchowa Polski i Białorusi mają wiele punktów styczności. Dlatego przyswajanie zachodnich wartości rynkowych, będzie bardziej efektywnym i pochłonie mniej wysiłku, jeżeli będzie zapożyczony u swoich sąsiadów, Polaków.

Twórczy kolektyw „Słowianie” przy Państwowym Uniwersytecie Technicznym w Homlu, pod kierownictwem autora, prowadzi badania socjologiczne od 1996 roku, celem których jest zbadanie współczesnych cech narodowych i dyna-

mikę mentalności, duchowego społeczno-psychologicznego kodu współczesnych Białorusinów oraz ich sąsiadów: Rosjan, Ukraińców, Polaków, Litwinów, jak również społeczeństw zachodnich: Niemców i Amerykanów. Zapoznanie się z dynamiką mentalności współczesnych Białorusinów porównując ją z analogicznymi cechami wyżej wymienionych narodowości pozwoli bardziej właściwie określić kierunek, najbardziej odpowiednią formę oraz szybkość społecznych reform. Analiza narodowych, duchowo-moralnych, socjalno-psychologicznych cech umożliwi bardziej dokładnie sformułować białoruski model społecznej odbudowy.

W kwestionariuszu przedstawiono 20 cech mentalnościowych, które respondenci powinni byli określić jako pozytywne, neutralne lub negatywne. Badania zostały przeprowadzone wśród Białorusinów Homelszczyzny i Grodzieńszczyzny, Rosjan zamieszkujących briańską gubernię, Ukraińców żyjących w województwie czernichowskim oraz Polaków z województwa lubelskiego. Celem niniejszej pracy będzie przedstawienie cech narodowościowych oraz dynamikę mentalności Białorusinów i Polaków (patrz tab.1).

Tabela 1. *Normatywny rząd cech mentalnościowych*

Polacy	Białorusini
Cechy pozytywne	
Pracowitość	Pracowitość
Przedsiębiorczość, gospodarność	Życzliwość, współczucie
Dokładność, punktualność	Gościnność
Szacunek wobec starszych oraz opieka nad młodszymi	Obowiązkowość, wierność danemu słowu
Gościnność	Dokładność, punktualność
Życie zgodnie z prawem	Szacunek wobec starszych oraz opieka nad młodszymi
Tolerancja	Wierność tradycjom
Wierność tradycjom	Dążenie do wolności osobistej
Życzliwość, współczucie	Chęć pomocy swoim rodakom
Dążenie do wolności osobistej	Życie zgodnie z prawem
Chęć pomocy swoim rodakom	Patriotyzm
Cechy umiarkowanie – pozytywne	
Duchowość	Konkurencja, współzawodnictwo
Kolektywizm	Tolerancja
Konkurencja, współzawodnictwo	Przedsiębiorczość, gospodarność
Dążenie ku wolnym, stopniowym zmianom w społeczeństwie	Kolektywizm
	Duchowość
	Dążenie ku szybkim, radykalnym zmianom w społeczeństwie
Cechy negatywne	
Dążenie ku szybkim, radykalnym zmianom w społeczeństwie	Marzycielstwo, kontemplacja
Indywidualizm	Dążenie ku wolnym, stopniowym zmianom w społeczeństwie
Marzycielstwo, kontemplacja	Indywidualizm

Zestawienie poziomów normatywnych cech mentalnościowych ustawionych przez Polaków i Białorusinów ukazuje pierwotną hipotezę o wspólnych korzeniach polskiej i białoruskiej kultury, która zakłada podobieństwo poziomów normatywnych Polaków i Białorusinów. Zaznaczmy, że ustanowiliśmy identyczność w przedstawieniu poziomów normatywnych lub porządkanych, idealnych cech mentalnościowych. Możemy wyrazić przypuszczenie, że przy jednakowych sprzyjających warunkach politycznych, ekonomicznych oraz społecznych Polacy i Białorusini przybliżą się do podobnego poziomu normatywnego. Niestety żyjemy w ściśle określonych realnych warunkach, które bardzo się różnią w Polsce i na Białorusi. Dla określenia cech mentalnościowych Polaków i Białorusinów, które okazały się różnorodnymi, respondentom były zadane pytania, umożliwiające opracowanie portretów narodowych Białorusinów i Polaków (patrz rys. 1, 2).

Przy samoocenie Białorusinów cechami dominującymi, które określają ich charakter narodowy, okazały się: gościnność; życzliwość, współczucie; kolektywizm; patriotyzm; pracowitość.

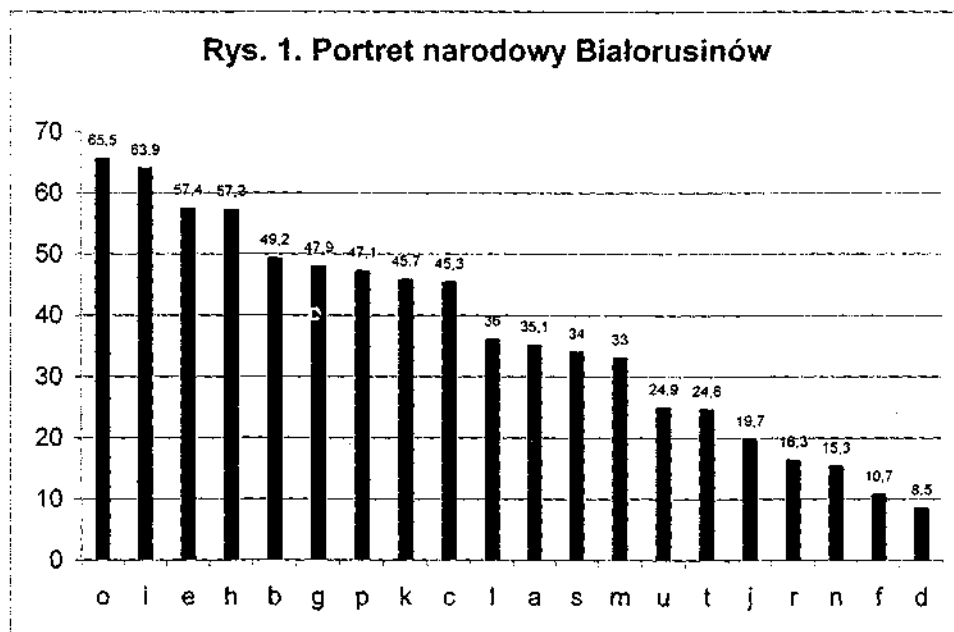
Cechami umiarkowanymi w autoportrecie narodowym Białorusinów są: tolerancja; szacunek wobec starszych oraz opieka nad młodszymi, chęć pomocy swoim rodakom, wierność tradycjom, dążenie do wolności osobistej, marzycielstwo, kontemplacja, życie zgodnie z prawem; duchowość.

Wśród cech, które są najmniej wyraźnie przedstawione w autoportrecie Białorusinów możemy wymienić: dążenie ku wolnym, stopniowym zmianom w społeczeństwie; dążenie ku szybkim, radykalnym zmianom w społeczeństwie; obowiązkowość, wierność danemu słowu; konkurencja, współzawodnictwo; przedsiębiorczość, gospodarność; indywidualizm; dokładność, punktualność.

Natomiast Polacy swój autoportret przedstawili w sposób następujący (patrz rys. 2). Do grupy cech dominujących, które określają portret narodowy Polaków, zostały zaliczone: tolerancja; konkurencja, współzawodnictwo; dążenie do wolności osobistej; przedsiębiorczość, gospodarność; indywidualizm.

Do cech umiarkowanych we własnym autoportrecie narodowym Polacy odnieśli następujące: życie zgodnie z prawem; dążenie ku szybkim, radykalnym zmianom w społeczeństwie; chęć pomocy swoim rodakom; patriotyzm; pracowitość; szacunek wobec starszych oraz opieka nad młodszymi; obowiązkowość; wierność danemu słowu; dokładność, punktualność.

Do cech najmniej adekwatnych w swoim autoportrecie Polacy odnieśli: wierność tradycji; życzliwość, współczucie; kolektywizm; dążenie ku wolnym stopniowym zmianom w społeczeństwie; marzycielstwo, kontemplacja; duchowość; gościnność.

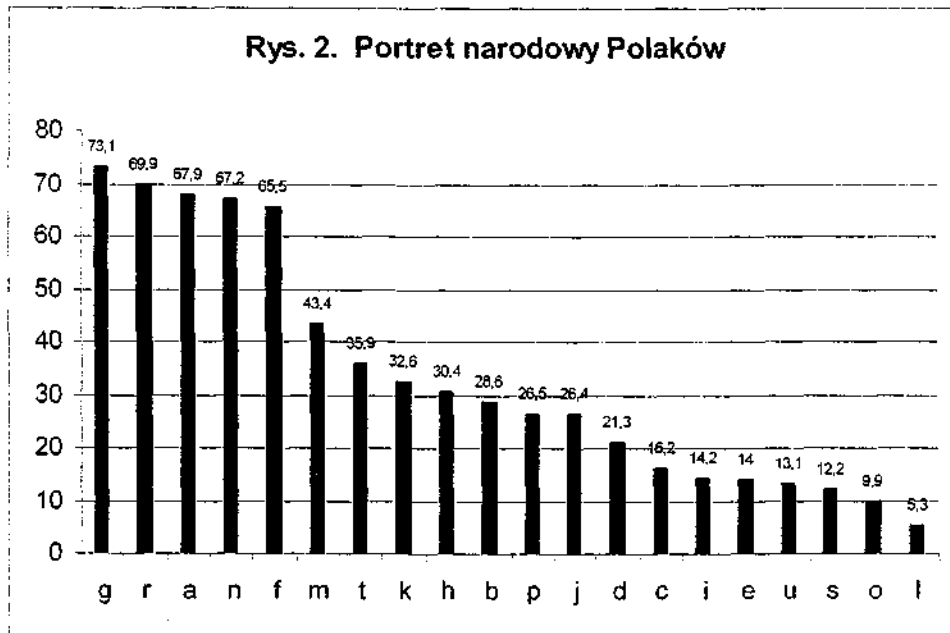

W przedstawionym wykresie oraz w wykresie na rys. 2 zostały przyjęte następujące oznaczenia:

- a dążenie do wolności osobistej
- b pracowitość
- c wierność tradycji
- d dokładność, punktualność
- e kolektywizm (jeden za wszystkich wszyscy za jednego)
- f indywidualizm (każdy sam dla siebie)
- g tolerancja
- h patriotyzm
- i życzliwość, współczucie
- j obowiązkowość, wierność danemu słowu
- k chęć pomocy swoim rodakom
- l duchowość (przewaga wartości duchowych nad materialnymi)
- m życie zgodnie z prawem
- n przedsiębiorczość, gospodarność
- o gościnność
- p opieka i szacunek wobec starszych osób
- q konkurencja, współzawodnictwo
- r marzycielstwo, kontemplacja
- s dążenie ku szybkim, radykalnym zmianom w społeczeństwie
- t dążenie ku wolnym, stopniowym zmianom w społeczeństwie

W odróżnieniu od rzędu normatywnego przy samoocenie cech mentalnościowych u Białorusinów i Polaków odnotowane zostały nie tylko cechy, które oceniono jednakowo, lecz również i te cechy, których oceny się różnią. Zestawie-

nie autoportretów Białorusinów i Polaków ukazuje, że tylko 5 cech zostało ocenionych jednakowo, mianowicie: obowiązkowość, wierność danemu słowu; życie zgodnie z prawem; chęć pomocy swoim rodakom; dążenie ku szybkim radykalnym zmianom w społeczeństwie; tolerancja.

Wyniki badań ukazują również, że przy zestawieniu autoportretów Białorusinów i Polaków odnotowujemy więcej różnic niż zbieżności. Białorusini, na przykład, o wiele wyżej niż u Polaków ocenili następujące cechy: gościnność; życzliwość, współczucie; kolektywizm; duchowość; marzycielstwo, kontemplację; wierność tradycji; dążenie ku wolnym stopniowym zmianom w społeczeństwie; patriotyzm; pracowitość.

Natomiast samoocena Polaków jest wyższa od samooceny Białorusinów odnośnie takich cech jak: indywidualizm; przedsiębiorczość, gospodarność; konkurencja, współzawodnictwo; dokładność, punktualność; dążenie do wolności osobistej; tolerancja.

Zestawienie autoportretów Polaków i Białorusinów wskazuje na fakt pewnych różnic pomiędzy Polską a Białorusią, nie tylko na poziomie politycznym i ekonomicznym. Ten fakt jeszcze raz potwierdza realność granicy białorusko-polskiej na osi kulturowej „Wschód-Zachód”, która została wzmocniona w ostatnim dziesięcioleciu. Ta rzeczywistość posiada czasowy, koniunkturalny charakter, ponieważ jest niemożliwe by dwa narody związane wspólnymi klimatyczno-geograficznymi, historycznymi oraz kulturowymi korzeniami tak się różnicowały.

Istnieje opinia, że u wschodnich Słowian, również i u Białorusinów bardziej rozwinięte są cechy socjalno-duchowe niż racjonalne. Polacy różnią się od Białorusinów większym stopniem racjonalności oraz nastawieniem na konkretny wynik. Sposoby reformy społeczeństwa oraz specyfika procesów integracyjnych między Polską a Białorusią w znacznym stopniu będą zależeć od wartości oraz współzależności cech racjonalnych i socjalno-duchowych. Dlatego sprawdzenie tej hipotezy ukazało, że przy zestawieniu autoportretów Polaków i Białorusinów na rozmieszczenie cech mentalnościowych według jakości senso- i celotwórczych można umieścić w sposób następujący (patrz tabela 2).

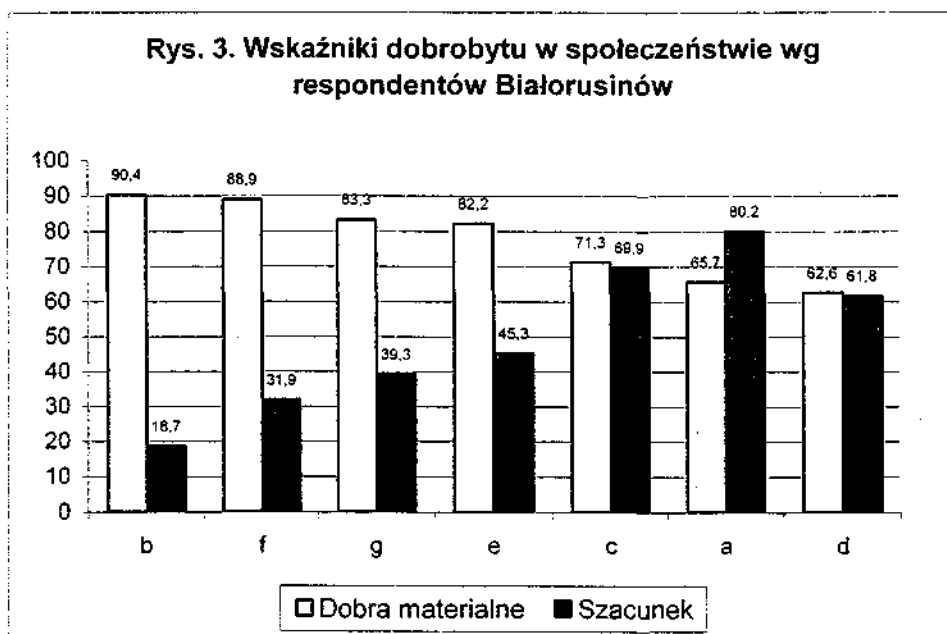
Tabela 2. *Rozmieszczenie cech mentalnościowych wg narodowości*

Cechy	Dominujące		Umiarkowane		Najmniej wyraźne	
	Białorusini	Polacy	Białorusini	Polacy	Białorusini	Polacy
Liberalne, osobowo-centrowe	1	5	5	3	1	-
Patriarchalno-tradycyjne, kolektywno-centrowe	4	-	3	8	1	-
Racjonalne	3	3	4	4	-	-
Socjalno-duchowe	3	1	4	8	1	-

Dane przedstawione w tabeli 2 potwierdzają hipotezę pierwotną. Przy samocenie u Białorusinów jest wyraźnie odnotowana przewaga cech socjalno-duchowych, patriarchalno-tradycyjnych oraz kolektywnych nad cechami liberalnymi i racjonalnymi. U Polaków sytuacja jest całkiem inna. Przy ocenie własnych cech dominujących respondenci z Polski wyolbrzymiali cechy liberalne.

Specyfika narodowa modelu zagospodarowania społeczeństwa Polski i Białorusi zależy od przedstawienia przez obywateli sposobu osiągnięcia najważniejszych fundamentalnych wartości człowieczeństwa, które zapewniają komfort oraz harmonię bytu człowieka: dobrobyt oraz szacunek w społeczeństwie.

Na pytanie zawarte w ankiecie „Od czego zależy dobrobyt materialny oraz szacunek w społeczeństwie?” respondenci Białorusini oraz Polacy wskazywali następujące odpowiedzi (patrz rys. 3, 4).

Na rys. 3 i 4 zostały przyjęte następujące oznaczenia:

- a profesjonalizm
- b fortuna
- c pracowitość, zdolność dobrej organizacji pracy
- d znajomości w państwowych urzędach
- e znajomości w kręgach biznesu
- f znajomości w nieoficjalnych kręgach
- g zdolność „przebicia się”

Wyniki badań ukazują, że wartość znaczeniowa części materialnej i socjalno-duchowej u respondentów jest zróżnicowana. Okazało się, że Białorusini oraz Polacy raczej są materialistami niż idealistami, ponieważ sposoby zabezpieczające część materialną oceniono z większym zainteresowaniem. Jeżeli przyjąć „gęstość” wyboru środków, zabezpieczających dobrobyt materialny za 1,0, to „gęstość” wyboru środków, zabezpieczających dobrobyt socjalno-duchowy wynosi: u respondentów-Białorusinów 1,0/0,64; u respondentów – Polaków 1,0/0,69.

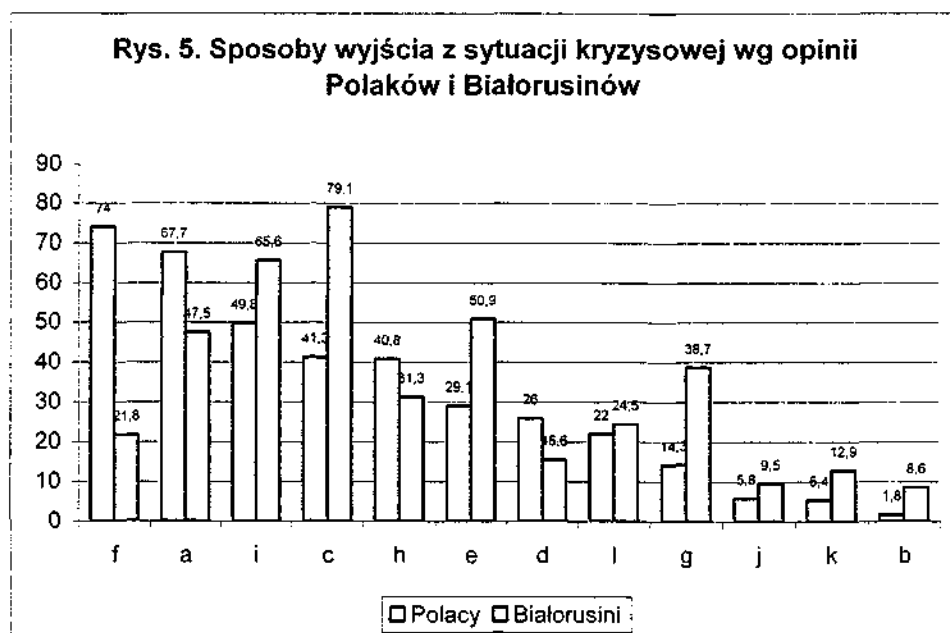
wić o właściwej porze i we właściwym miejscu oraz zaspokoić materialne potrzeby ich posiadaczom.

Według opinii Białorusinów, istniejące stosunki społeczne trudno nazwać prawnymi oraz moralnie godnymi. Znajomości w kręgach nieoficjalnych (kryminal, mafia) są najbardziej efektywne przy uzyskaniu dobrobytu materialnego, lecz całkowicie nieprzydatne przy osiągnięciu szacunku w społeczeństwie. Według opinii Polaków ta różnica także istnieje, lecz jest o wiele mniejsza. Również trzeba zaznaczyć, że według opinii respondentów z Polski rejting wartości znaczeniowej struktur państwowych jest wyższy niż u Białorusinów. Polacy w większym stopniu mają zaufanie do państwa niż Białorusini.

Polacy dając również wysoką ocenę „fortunie, powodzeniu”, na pierwszym miejscu jednak postawili bardziej pragmatyczną zdolność do „przebicia się”. Polski wariant przeciwstawienia między sposobami osiągnięcia dobrobytu materialnego i szacunku w społeczeństwie wykazuje mniejsze napięcie, niż białoruski. Przy tym rządy rejtingowe zapewnienia dobrobytu materialnego oraz szacunku w społeczeństwie są jednakowe w polskim i białoruskim wariancie. Wskazuje to na nieznaczącą różnicę co do głębi kryzysu. Przed polskim społeczeństwem, również jak i przed białoruskim, stoi problem scharmonizowania współdziałania materialnych oraz socjalno-duchowych części składowych bytu człowieka.

Podsumowując możemy stwierdzić, że w warunkach zaniku starych oraz braku określenia nowych społecznych sensotwórczych punktów orientacyjnych, zamiast oczekiwanego jednokierunkowego wypaczenia pojęć od irracjonalnych do racjonalnych, u „nowych Białorusinów”, oraz „nowych Polaków” da się zauważyć zmiany w dwóch przeciwstawnych kierunkach: od mniej do bardziej racjonalnych oraz od mniej racjonalnych do zupełnie irracjonalnych paradygmatów – do próby osiągnięcia dobrobytu materialnego poprzez fortunę. Wyniki badań wskazują na istnienie antagonistycznego obrazu zachowania się człowieka przy osiągnięciu dwóch najważniejszych wartości życiowych w świadomości Białorusinów oraz Polaków. Najbardziej skuteczne sposoby uzyskania dobrobytu materialnego, według opinii respondentów, nie mogą zapewnić szacunku w społeczeństwie, oraz odwrotnie, najbardziej skuteczne sposoby osiągnięcia szacunku, uznania w społeczeństwie są nie efektywne przy zapewnieniu dobrobytu materialnego. Ludzie są postawieni przed trudną alternatywą: albo mieć zapewniony dobrobyt materialny, korzystając również ze sposobów pozaprawnych, lecz być pozbawionymi szacunku w społeczeństwie albo poprzez uporczywą pracę mieć zapewniony szacunek w społeczeństwie, lecz być biednymi.

Nie mniej znaczącą w rozumieniu mechanizmu motywacji działalności respondentów jest analiza zaproponowanych przez respondentów sposobów wyjścia z sytuacji kryzysowej (rys. 5, tabela 4).

Na rysunku przyjęto następujące oznaczenia:

- a bardziej radykalne przeprowadzenie reform, ugruntowanie prywatnej własności
- b odbudowa starego systemu (komunistycznego)
- c wzmocnienie dyscypliny, porządku
- d odrodzenie religii
- e odnowienie związków ze słowiańskimi narodami
- f bardziej ścisła współpraca z Zachodem
- g oparcie o swoje rezerwy narodowe
- h odrodzenie narodowych zasad moralnych
- i utwierdzenie bardziej współczesnej bazy ustawodawczej
- j oparcie tylko o swoje własne siły
- k usunięcie nierówności majątkowych
- l usunięcie zasady równości w podziale dóbr materialnych